

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัยเด็กเป็นวัยที่อยู่ในช่วงการเจริญเติบโตและพัฒนาการที่สำคัญทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของพันธุกรรมและภาวะแวดล้อมต่างๆ การเจ็บป่วยในวัยเด็กเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลกระทบต่ออาการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็ก ถ้าเด็กป่วยเป็นโรคที่ไม่รุนแรงและเป็นระยะสั้น ก็จะไม่มีความกระทบต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กในระยะยาว แต่ถ้าเป็นโรคเรื้อรังหรือโรคที่ไม่หายต้องใช้เวลารักษาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน นอกจากจะมีผลต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการทางด้านร่างกายแล้ว การเจ็บป่วยเรื้อรังยังมีผลต่อสิ่งต่างๆ อีกมากมาย เช่น ชีวิตและกิจวัตรประจำวันของเด็ก พัฒนาการทางด้านต่างๆ การเรียนรู้ ความรู้สึกและทัศนคติของพ่อแม่ที่มีต่อการดูแลเลี้ยงดูเด็ก เป็นต้น เมื่อก้าวถึงหรือทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรคคุกคามชีวิตในเด็ก โดยทั่วไปมักจะมีผู้ให้ความสนใจหรืออ้างอิงโรคมะเร็ง โดยเฉพาะโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว ทั้งนี้เพราะเป็นโรคที่มีอุบัติการณ์และเป็นสาเหตุของการตายของเด็กค่อนข้างสูงในกลุ่มโรคคุกคามชีวิต (1,2) ความเจ็บป่วยไม่ว่าจะเป็นชนิดไหนก็ย่อมก่อให้เกิดความเครียดแก่บุคคล เพราะจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในร่างกาย ส่งผลต่อความสามารถของบุคคลที่จะทำหน้าที่เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ความเจ็บป่วยที่เกิดจากโรคคุกคามชีวิตย่อมเป็นวิกฤตการณ์ที่จะก่อให้เกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อเด็กและครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มีประสบการณ์ไหนจะเลวร้ายสำหรับครอบครัวเท่ากับการที่มีเด็กเจ็บป่วยด้วยโรคคุกคามชีวิต (3)

โรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว ซึ่งถือได้ว่าเป็นโรคคุกคามชีวิต การเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาวนี้ทำให้เด็กได้รับความทุกข์ทรมานจากอาการและอาการแสดงของโรค การตรวจวินิจฉัย การรักษา และภาวะแทรกซ้อนที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ซึ่งเป็นภาวะวิกฤตสำหรับเด็ก นอกจากนี้เด็กต้องปรับตัวในกิจวัตรประจำวัน เพื่อผลการตรวจรักษา เช่น การถูกจำกัดอาหาร จำกัดกิจกรรม ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้เต็มที่ บ่อยครั้งที่ต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลไม่ว่าจะมาให้ยาหรือด้วยภาวะแทรกซ้อนที่อาจจะเกิดขึ้นเช่น การติดเชื้อในกระแสเลือด ซีด มีเลือดออก ผิดปกติ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ เด็กจะต้องได้รับเป็นเวลานานตามลักษณะของโรคที่ไม่ทราบว่าจะหายป่วยเมื่อใด ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กอย่างมาก การเจ็บป่วยทางกายมีผลกระทบหรือก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางด้านจิตใจ ซึ่งจะสังเกตได้จากอาการแสดงทางด้านร่างกาย อาการแสดงทางด้านอารมณ์และพฤติกรรม (4) เช่น หัวใจเต้นเร็ว ความดันโลหิตสูง ใจสั่น หายใจเร็ว เหงื่อออกมาก ภาวะอาหารและลำไส้ทำงานผิดปกติ เบื่ออาหาร อึดอัด

อ่อนเพลีย นอนไม่หลับ ซึ่งเป็นอาการแสดงทางกาย ส่วนอาการแสดงทางด้านอารมณ์ที่เป็นปฏิริยาต่อการเจ็บป่วยเรื้อรังคือ อารมณ์กลัว เช่น กลัวต่อสถานที่ เครื่องมือแพทย์ วิธีการรักษา ตลอดจนเจ้าหน้าที่ กลัวจะไม่สวย กลัวเสียชีวิต เป็นต้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดอารมณ์วิตกกังวลซึ่งอารมณ์กลัวและวิตกกังวล เหล่านี้ทำให้เด็กแสดงพฤติกรรมถดถอย ก้าวร้าว แยกตัว ไม่สนใจสิ่งแวดล้อม ซึมเศร้า เหงา มีพฤติกรรมทางสังคมลดลง ความเจ็บป่วยเรื้อรังยังก่อให้เกิดความรู้สึกต่อภาพพจน์ของตนเอง เช่น รู้สึกว่าตนเองเป็นคนไร้ค่า เป็นภาระแก่ผู้อื่น ความเป็นตัวของตัวเองลดลง ปฏิริยาทางด้านจิตใจต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดขึ้นอย่างแน่นอแต่ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ การเจ็บป่วยเรื้อรังมีผลต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็ก ซึ่งบุคลิกภาพเกิดจากการผสมผสานของการเจริญเติบโตและพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา เริ่มตั้งแต่มีการปฏิสนธิจนเป็นลักษณะประจำตัวของบุคคลนั้น แต่ไม่สิ้นสุดที่จุดใดจุดหนึ่ง เป็นการเจริญเป็นลำดับต่อเนื่องไป การเจริญนั้นเป็นทั้งลักษณะทางกายวิภาค สรีรวิทยา และพฤติกรรม ดังนั้นเด็กซึ่งอยู่ในช่วงการเจริญเติบโตและพัฒนาการช่วงต้นของชีวิตที่จะเป็นรากฐานของการพัฒนาบุคลิกภาพในอนาคตต่อไป(5) ถ้าเด็กป่วยด้วยโรคเรื้อรังก็จะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความผิดปกติของการเจริญเติบโต และพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เช่น เกิดความผิดปกติของโครงสร้างและหน้าที่ของอวัยวะต่างๆ ด้านร่างกาย มีการถดถอย (regression) ของพัฒนาการด้านจิตใจ โดยกลับมามีพฤติกรรมที่เป็นเด็กมากขึ้น ทำให้เด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับวัย หรือเกิดการหยุดชะงัก (fixation) ของพัฒนาการด้านจิตใจ ทำให้ไม่สามารถพัฒนาการขั้นต่อไปได้ (6) เกิดผลเสียต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็กซึ่งจะแสดงออกเป็นพฤติกรรมต่างๆ ที่ผิดปกติในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม

ปัจจุบันวิทยาการด้านการแพทย์ได้พัฒนาอย่างรวดเร็วทำให้การรักษาประสบความสำเร็จมากขึ้น มีการศึกษาวิจัยและพัฒนาโปรแกรมการรักษาอยู่ตลอดเวลา โรคคุกคามชีวิต เช่น โรคมะเร็งซึ่งเคยเป็นโรคที่ทำให้เสียชีวิตในเวลาอันสั้นก็สามารถรักษาจนผู้ป่วยมีชีวิตยืนยาวมากขึ้น ทำให้เด็กและครอบครัวประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการรักษา ผลข้างเคียงจากการรักษา(7) ภาวะแทรกซ้อนของโรค ผลกระทบต่อจิตใจ สังคมและเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้น โรคนี้แบ่งออกเป็นหลายระยะตั้งแต่ได้รับการวินิจฉัยโรคนกระทั่งเสียชีวิต แต่ละระยะของโรคเด็ก และบิดามารดาจะมีปฏิริยาแตกต่างกันออกไป ไม่เพียงเท่านั้นสมาชิกในครอบครัวแต่ละคนก็จะมีปัญหา และความต้องการเฉพาะของตนเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละระยะของโรคอีกด้วย ภายหลังรับทราบข่าวร้ายเกี่ยวกับผลการวินิจฉัยโรคแล้ว เด็ก และครอบครัวต้องเผชิญกับปัญหามากมาย(8) เช่น บิดามารดาต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะรับการรักษา (regimen) การสื่อสารกับเด็ก และพี่น้องถึงโรคที่เป็นว่าถึงโรคที่เป็นว่าควรบอกพวกเขาหรือไม่ ถ้าหากบอกใครจะเป็นคนบอก แล้วจะบอกอย่างไร ตลอดจนการตอบคำถามของญาติ เพื่อน และเพื่อนบ้านถึงความเจ็บป่วยของเด็ก เด็กที่

ได้รับการรักษาจนอาการของโรคสงบ และกลับไปอยู่ที่บ้าน บิดามารดาจะต้องเฝ้าดูแลต่างจากเด็กปกติหรือพี่น้อง และจะให้กลับไปโรงเรียนอีกหรือไม่

ดังนั้น เด็กที่เจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งเม็ดเลือด นอกจากจะได้รับความทุกข์ทรมานทางกายแล้วยังส่งผลถึงพัฒนาการทางจิตใจ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนมีผลกระทบต่อครอบครัวของเด็กด้วย(9) จึงสมควรที่จะศึกษาถึงภาวะจิตสังคมของเด็กป่วยโรคมะเร็งเม็ดเลือด โดยเฉพาะในเด็กอายุ 12-15 ปี ซึ่งเด็กวัยนี้จะเข้าใจอาการเจ็บป่วยของเขาได้กว้างขวางขึ้น ตระหนักถึงความจริงของการเจ็บป่วย การวินิจฉัยโรค และพยากรณ์โรคที่เขาเป็น แม้จะไม่ได้รับการบอกเล่าโดยตรง แต่เด็กเรียนรู้จากความเจ็บปวดจากวิธีการตรวจรักษาพยาบาล การที่ต้องมาตรวจรักษาบ่อย ๆ การแสดงออกถึงความวิตกกังวลของบิดามารดา หรือทราบอย่างบังเอิญจากพี่น้อง เพื่อน หรือผู้ใหญ่คนอื่นๆ (10) ซึ่งการศึกษาเรื่องภาวะจิตสังคมของเด็กป่วยโรคมะเร็งเม็ดเลือด อายุ 12-15 ปี นี้ นอกจากจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับเด็กป่วยเรื้อรังและครอบครัวให้สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ตลอดจนการให้สุขศึกษาและการดูแลรักษาผู้ป่วยเป็นลักษณะทีมงาน ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม เพื่อประสิทธิภาพในการรักษาเด็กป่วยโรคมะเร็งหรือโรคเรื้อรังอื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภาวะจิตสังคมของเด็กป่วยโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว อายุ 12-15 ปี

โรงพยาบาลรามารัตน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับภาวะจิตสังคมของเด็กป่วยโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว อายุ 12-15 ปี ที่มารับการตรวจรักษา ณ แผนกตรวจผู้ป่วยนอกกุมารเวช คลินิกโรคมะเร็งในเด็ก คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามารัตน ทุกวันพุธ มีจำนวนผู้ป่วยเด็กโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาวทั้งสิ้น 30 ราย และได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์อายุ 12-15 ปี ที่กำลังรักษาอยู่ในระยะ Maintenance phase มีจำนวนทั้งสิ้น 12 ราย ซึ่งได้เลือกมาทั้งหมด ทำการศึกษาใน ระหว่างเดือน ธันวาคม 2548 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2549

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาครั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นเด็กป่วยโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว ที่มารับบริการที่โรงพยาบาลรามารัตนเท่านั้น ข้อมูลทางด้านภาวะจิตสังคมเป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ พฤติกรรม ความคิด สภาพจิตใจ และสภาพแวดล้อมทางสังคมของบุคคล

ข้อจำกัดของการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะกลุ่มประชากรจากโรงพยาบาลเคียว และศึกษาในจังหวัดเคียว ซึ่งปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้อง อาจมีความแตกต่างจากกลุ่มประชากรในโรงพยาบาลอื่น หรือในจังหวัดอื่น เนื่องจากมีเวลาจำกัดและเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์เจาะลึก ซึ่งใช้เวลาในแต่ละตัวอย่างนาน จึงไม่สามารถเก็บจำนวนตัวอย่างได้มากนัก ลักษณะของข้อมูล มีความอ่อนไหว และถูกบิดเบือนได้ง่ายจากผู้ถูกสัมภาษณ์ ผู้รวบรวมข้อมูล และสิ่งรื้ออื่น ๆ ซึ่งผู้ศึกษาได้ตระหนักถึงและดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยความระมัดระวังในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มาก และเชื่อว่าข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ผู้ป่วยครั้งนี้เป็นความจริงและเชื่อถือได้

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ภาวะจิตสังคม หมายถึง ส่วนหนึ่งขององค์ประกอบภายในตัวบุคคล ในระบบการทำงานส่วนที่เป็นจิตใจและสังคมส่วนที่เป็นจิตใจจะครอบคลุมถึงภาวะอารมณ์ ความรู้สึก การรับรู้ กระบวนการคิด ความต้องการจำเป็นพื้นฐาน การเผชิญภาวะเครียด การปรับตัว บุคลิกภาพ จินตนาการ และยังครอบคลุมถึง ศรัทธา ความเชื่อ ปรัชญาชีวิต การยึดถือ คุณค่าทางศาสนา และค่านิยม ส่วนที่เป็นสังคมนั้นคือ การที่บุคคลนั้นมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ และสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว เช่น สัมพันธภาพ การสื่อสาร การแสดงบทบาท แบบแผนการดำเนินชีวิต และการเข้าสังคม บุคคลประกอบด้วยร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (11, 12, 13)

โรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว หมายถึง กลุ่มโรคซึ่งเกิดจากความผิดปกติในเนื้อเยื่อที่สร้างโลหิต มีการสร้างเม็ดเลือดขาวมากผิดปกติ ทั้งในรูปที่เจริญเติบโตเต็มที่ และไม่เต็มที่อย่างควบคุมไม่ได้ ทั้งชนิดเฉียบพลัน และชนิดเรื้อรัง

ผู้ป่วยเด็ก หมายถึง ผู้ป่วยเด็กอายุ 12 - 15 ปี ที่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่าเป็นโรคมะเร็งเม็ดเลือดขาว ทั้งเพศชายและหญิง ซึ่งได้รับการรักษาระยะการรักษาเพื่อให้โรคสงบคงอยู่ตลอดไป (maintenance phase) ที่มารับการติดตามผลการรักษา ณ คลินิกโรคมะเร็งในเด็ก แผนกผู้ป่วยนอกกุมารเวช คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นแนวทางในการดูแลรักษาผู้ป่วยเด็กโรคมะเร็งที่มีประสิทธิภาพและการป้องกันภาวะจิตสังคมที่อาจเป็นผลเสีย ซึ่งอาจเกิดขึ้นหลังจากป่วยด้วยโรคมะเร็ง
2. เพื่อให้บุคลากรในทีมสุขภาพได้ทราบถึงปัญหาทางด้านจิตใจของผู้ป่วยเพื่อนำมาปรับปรุงการให้ความรู้แก่ผู้ป่วย และญาติ นำไปสู่การป้องกันปัญหา และแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างบ้าน, โรงเรียน, โรงพยาบาล และสังคม

3. เป็นข้อมูลทางการศึกษาด้านสุขภาพจิตของผู้ป่วย และเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีการปรับตัวของรอย เป็นแนวทางในการศึกษา

ทฤษฎีการพยาบาลของรอย (Roy's Adaptation Model, 1964) (14)

ทฤษฎีการปรับตัวของรอย พัฒนาจากแนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีระบบ (System Theory) ที่เน้นการทำงานในร่างกายทั้งภายในและภายนอกอย่างมีระบบ มีระบบย่อยในระบบใหญ่ มีการปรับตัวให้คงสถานะสมดุล รอยมองมนุษย์เป็นระบบ โดยมีความเชื่อว่า มนุษย์เป็นหน่วยเดียวกัน (Unified Whole) มนุษย์มีร่างกาย และจิตใจที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ ระบบย่อยต่างๆ ในร่างกายทำงานร่วมกันเป็นระบบใหญ่ เมื่อมีสิ่งใดมากระทบระบบใดระบบหนึ่งของมนุษย์ก็จะส่งผลกระทบต่อระบบอื่นๆ ไปด้วย การตอบสนองต่อสิ่งเร้าเป็นการตอบสนองร่วมอันเกิดจากการทำงานประสานสัมพันธ์ของหน่วยย่อยทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ

แนวคิดพื้นฐานตามทฤษฎีของรอย

1. บุคคล บุคคลตามแนวคิดของรอย หมายถึง บุคคล ครอบครัว ชุมชน หรือ สังคม ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบทางชีวะ จิตใจ และสังคม รวมเป็นระบบหนึ่งซึ่งมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา จากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม การปรับตัวของบุคคลมีกระบวนการเกิดขึ้น 2 ประเภท คือ

ก. กลไกการควบคุม (Regulator mechanism) เป็นการทำงานของระบบประสาท ระบบต่อมไร้ท่อ ระบบการรับรู้ และการตอบสนองประสานกัน

ข. กลไกการรับรู้ (Cognator mechanism) เป็นการทำงานในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ และสังคม เป็นการรับรู้ของบุคคล และกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลในบุคคล ทำให้เกิดการเรียนรู้การตัดสินใจ และอารมณ์

2. สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมตามแนวคิดของรอย ครอบคลุมสิ่งเร้าที่กระตุ้นให้บุคคลมีปฏิกิริยาได้ตอบ สิ่งเร้ามีทั้งสิ่งเร้าภายในและสิ่งเร้าภายนอก ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

3. สุขภาพ รอยกล่าวว่า สุขภาพของบุคคลเกี่ยวข้องกับการปรับตัว บุคคลจะต้องเผชิญกับปัญหาที่ต้องมีการปรับตัวในสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเฉพาะในสถานการณ์เจ็บป่วย ความสามารถในการปรับตัวและภาวะที่บุคคลเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง กลไกการปรับตัวของบุคคลจะมุ่งรักษาความมั่นคงทางสุขภาพ

4. การพยาบาล รอบได้ให้ความหมายของการพยาบาลไว้ว่า การพยาบาลหมายถึงระบบของความรู้เชิงทฤษฎีที่อธิบายกระบวนการในการดูแลช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย หรือมีแนวโน้มจะเจ็บป่วย “ทั้งคน” ด้านชีววิทยา ด้านอัตรโมทัศน์ ด้านบทบาทหน้าที่ และด้านความสัมพันธ์พึ่งพาระหว่างกัน ซึ่งต้องอาศัยการวางเป้าหมายร่วมกับสมาชิกในทีมสุขภาพ เพื่อให้เกิดผลดีที่สุดต่อผู้รับบริการ

ภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

